

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ХУДОЖНИКА-ДИЗАЙНЕРА: СУТЬ, ПРИНЦИПИ Й ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ

У статті розглянуто суть поняття «професійна культура майбутнього художника-дизайнера», проаналізовано особливості функціонування й взаємодії в цій культурі проектно-виробничої, соціокультурної, навчально-освітньої підсистем, на основі чого визначено принципи й систему завдань професійної підготовки, сформульовано педагогічні умови формування цієї інтегральної якості в студентів вищих навчальних закладів, які готують фахівців-дизайнерів.

В статье рассмотрена суть понятия «профессиональная культура будущего художника-дизайнера», проанализированы особенности функционирования и взаимодействия в этой культуре проектно-производственной, социокультурной, учебно-образовательной подсистем, на основе чего определены принципы и система заданий профессиональной подготовки, сформулированы педагогические условия формирования этого интегрального качества у студентов высших учебных заведений, которые готовят специалистов-дизайнеров.

In the article the essence of concept «professional culture of the future artist-designer» is considered; features of functioning and interaction in this culture project-production, sociocultural, educational subsystems are analysed on the basis of what principles and system of tasks of training are defined; pedagogical conditions of formation of this integral quality at students of higher educational institutions which prepare experts-designers are formulated.

Реалії суспільно-економічних відносин і споживацькі запити громадян у ХХІ столітті дедалі більше створювати сприятливі перспективи для розвитку дизайн-освіти й реалізації її можливостей у формування професійної культури майбутнього художника-дизайнера. Тому потреба у фахівцях-дизайнерах із кожним днем зростає. У зв'язку із цим кількість абітурієнтів, охочих вступити до вищих навчальних закладів, які готують таких спеціалістів, невпинно зростає. Попит на здобуття цього фаху серед сучасної молоді ставить навчальні заклади різного профілю перед необхідністю відкривати художні відділення, а також збільшувати набір студентів. Про це свідчить те, що, наприклад, у ВНЗ України політехнічного, будівельного, інженерного й навіть педагогічного профілю сформувався відповідний досвід підготовки майбутніх художників-дизайнерів. Разом із тим, через свою об'єктивну складність феномен професійної культури майбутнього художника-дизайнера в цілісному вигляді дотепер предметно не розглядався, бо за своєю природою це поняття перебуває на стику галузей наукового знання: філософії, психології, педагогіки, мистецтвознавства. Така різноплановість вказує на міждисциплінарний характер дослідження процесу формування фахової культури художника-дизайнера. Отже, основною метою діяльності вищих навчальних закладів, котрі готують фахівців-дизайнерів, є якісна підготовка майбутніх спеціалістів, спрямована на формування їхньої професійної культури і передбачає реалізацію належним чином науково-обґрунтованої системи педагогічних умов.

Виявлення окремих аспектів процесу формування професійної культури дизайнера знайшло відображення в дослідженнях методолога і філософа Р. Щедровицького, теоретиків російського дизайну О. Генісаретського, В. Глазичева, В. Сидоренка В. Пузанова, а також педагогів Н. Валькової, Н. Воронова, Б. Клубікова, Т. Матвеевої, Т. Третьякової, О. Устінова та ін. Цим питанням присвячені публікації низки фахівців у сфері дизайн-освіти України – О. Боднара, Ю. Божка, О. Бойчука, В. Даниленка, В. Мироненка, О. Соболева, М. Яковлева та ін. Однак, незважаючи на деякі спроби дослідження цього феномена, слід зазначити, що питання про суть, принципи й педагогічні умови формування професійної культури дизайнера не вирішене в педагогічній науці однозначно. Зокрема, відсутні спеціальні роботи, у яких би означена проблема була розглянута всебічно. У більшості досліджень професійна культура

дизайнера лише вписана в контекст інших, не менш актуальних проблем, пов'язаних із професійним становленням фахівця-дизайнера. Також донині не отримала належного вирішення проблема формування професійної культури й в освітній практиці, у якій мають місце суперечності між технократичними тенденціями в системі вищої освіти й характером діяльності дизайнера; між змістом професійної підготовки й педагогічними умовами його реалізації, що, зрештою, вступає в суперечність із потребами суспільства у фахівцях високого класу.

Мета статті – визначити, суть, принципи й педагогічні умови формування професійної культури майбутнього художника-дизайнера у ВНЗ.

Для реалізації мети необхідно вирішити низку взаємодоповнюючих завдань. По-перше, слід ураховувати новий погляд на перспективу розвитку сучасного художнього дизайну. По-друге, чітко визначити стратегію підготовки художників-дизайнерів, яка полягає в тому, що майбутні фахівці повинні сформувати відповідні знання, уміння й навички в конкретній галузі дизайну й набути досвіду творчої практичної діяльності, зокрема, навчитися створювати такі дизайн-проекти, у яких максимально враховано запити суспільства, техніку безпеки, умови ринкової економіки й художню естетику довкілля. Оскільки художній дизайн є поєднанням багатьох галузей мистецтва, а також математичних, економічних, природничих і суспільних наук, то основним завданням підготовки майбутніх художників-дизайнерів є формування їхнього естетичного смаку.

Окреслені завдання загалом регламентують формування професійної культури майбутнього художника-дизайнера, у структурі якої чільне місце посідають особистісні якості, а саме:

- відповідальність і здатність працювати для суспільства (наприклад, у процесі створення якого-небудь побутового предмету для суспільних потреб, окрім зовнішнього вигляду, необхідно ще й ураховувати його економічність, безпеку й зручність користування ним людьми різного віку, екологічні характеристики тощо);
- володіння економічними знаннями й усвідомлення потреб ринку, розуміння психології споживачів, уміння розрахувати собівартість і вартість виробу на час його реалізації (для споживачів важливим є те, як із найменшими витратами задовольнити свої запити);
- володіння суміжними галузями знань (художники-дизайнери повинні володіти ґрунтовними знаннями з архітектури, фізики, екології, етики, естетики тощо, бути людьми з новаторським, творчим типом мислення, мати розвинутий спектр здібностей (з одного боку, треба, щоб дизайнер успішно засвоїв технологічну складову обраної спеціалізації й методика проектування, а з іншого – він повинний бути добре вихованою людиною й мати розвинуте логічне й образне мислення, знати найновіші досягнення інформатики, сформовану мотивацію на підвищення якості проєктованих виробів і поліпшення їх конкурентоздатності на ринку);
- сформованість умінь дослідження наявного матеріалу та методична озброєність розв'язання актуальних для дизайнера проблем (на сучасному етапі розвитку суспільства чимало людей мають доступ до мережі Інтернет, може отримати необхідні знання, що дає змогу визначити стиль проєкту, рівень новизни, моделі образного мислення, допомагає у пошуку нових способів вирішення професійної проблеми).

Термін «професійна культура», що набув широкого поширення у вітчизняній педагогіці 80-х рр. ХХ сторіччя, у більшості педагогічних досліджень розглядається як специфічна якість фахівця, в якому розкривається предметний зміст особистісної культури, яка визначається специфікою професії, професійної діяльності й професійного співтовариства. Отже, змістове наповнення поняття «професійна культура» конкретизується в контексті тієї або іншої професії, а його визначення як атрибутивної якості певної професійної групи людей є результатом розподілу праці, що викликала відособлення певних видів спеціальної діяльності (Н. Ісаєва, І. Ісаєв, Е. Клімов, Н. Валькова та ін.).

Оскільки професійна культура має особистісну спрямованість, то більшістю дослідників (Н. Бакланова, І. Зязюн, Н. Кузьміна, О. Рудницька та ін.) у межах системного підходу вона вивчається: 1) як сукупність цінностей-регуляторів діяльності; 2) як передумова, мета, спосіб та інструмент професійної діяльності; 3) як концентроване вираження особистості професіонала. Тому професійну культуру художника-дизайнера ми інтерпретуємо як специфічну систему, що

функціонує на основі тісної взаємодії трьох підсистем: проектно-виробничої, соціокультурної й навчально-освітньої.

Проектно-виробнича сфера діяльності виробляє в студентів необхідний рівень знань і вмінь у галузі візуально-образотворчих (графіка, креслення, моделювання) та логіко-семантичних засобів (символіка, стилізація, семіотика), образного й логічного моделювання (евристика, інтуїція, асоціація, аналіз, логіка твору), а також виховує ставлення студентів до норм обмеження проектних дій і (естетичні запити, матеріальні ресурси суспільства, досвід, ерудиція, емпіричні знання), розвиває професійну компетенцію (професійні та міжпредметні знання) й формує навички організаційно-управлінської діяльності (професійна і моральна етика, основи управління, наукова організація праці тощо).

Соціокультурна сфера діяльності дизайнера складається з характеристик пізнавальної, конструктивної, ціннісно-орієнтаційної й комунікативної діяльності. Сконцентрована на засвоєнні майбутніми дизайнерами цінностей матеріальної й духовної культури в процесі пізнавальної діяльності (канони, об'єкти, зразки, методологія й т. ін.); репродуктивній і продуктивній діяльності в межах конструктивної діяльності (передача і використання зразків, розвиток знання, нові знання ідеї, концепції). У процесі реалізації цієї сфери діяльності закладаються ціннісні й культурно-етичні норми (естетичні й етичні принципи, установки, інтереси, еталони, норми етики й тощо), а комунікативна діяльність розвиває неформальні і формальні способи спілкування (переваги, особистісна і професійна диспозиція, творчі і професійні зв'язки).

Навчально-освітня сфера діяльності спрямована на розвиток художніх здібностей, необхідного рівня спеціальних і професійних знань, формування внутрішніх можливостей професійного зростання, цілеспрямованості, творчого самовизначення, самоосвіти й самовдосконалення. Отже, професійна культура є продуктом і результатом професійної діяльності дизайнера, його компетентності, а також його творчого потенціалу, здатності до самовдосконалення.

Формування професійної культури здійснюється у двох напрямках. По-перше, воно спрямоване на розвиток професійної індивідуальності («суб'єктивацію»), тобто «матеріалізацію» в проекті комплексу спеціальних знань, умінь і навичок. Не менш важливим є другий напрям – формування особистості («професійна соціалізація»), тобто залучення майбутнього дизайнера до соціокультурного досвіду професії й суспільства загалом, вироблення в нього комплексу якостей, які сприяють розвитку професійної самосвідомості, суспільної й творчої активності. Єдність «соціалізації» і «суб'єктивації» означає гармонійне поєднання особистісного й індивідуального розвитку майбутнього дизайнера.

Побудова моделі фахівця, його професійної культури є, на наш погляд, підсумком проектно-орієнтованого дослідження, яке передбачає одночасне використання психологічного, дидактико-методичного й професійно-специфічного поглядів на феномен професійної культури майбутнього художника-дизайнера й дає змогу розглядати його особистісні характеристики крізь призму професійної діяльності. Професія дизайнера є унікальною, оскільки поєднує всі основні види людської діяльності: пізнавальна, конструктивна, ціннісно-орієнтаційна, естетична, комунікативна, економічна, екологічна та ін., які за мірою розвитку поділяються на відносно самостійні сфери професійної праці дизайнера. Тому до майбутнього художника-дизайнера висовуються підвищені вимоги щодо його індивідуального професійного «почерку» та відповідності високим культурно-професійним вимогам фаху, котрий можна розглядати як стрижневу базу розкриття комплексу професійних характеристик, соціальних механізмів, умов, засобів формування й розвитку фахової культури дизайнера.

Будь-яка професійна школа у процесі вирішення педагогічних завдань оспирається на систему принципів, побудованих відповідно до вимог професії випускників, власними традиціями й можливостями. Основними принципами формування професійної культури майбутніх художників-дизайнерів у ВНЗ є принцип соціальної орієнтованості; принцип інтеграції технічної, природничо-наукової, гуманітарної, економічної й художньої освіти, який забезпечує студентові фундаментальність та університетський характер освіти, глибину й стійкість знань, здатність до самонавчання; принцип єдності загальнонаціональної й регіональної складових, котрий полягає в збереженні, розвитку й збагаченні майбутніх

художників-дизайнерів національними й місцевими традиціями; принцип креативного підходу до вирішення завдань професійної спрямованості, що передбачає постійне «занурення» студента у стан творчості, розвиває його мислення – фундаментальну якість професійної культури.

Реалізація означених принципів неможлива без визначення системи завдань, які потрібно реалізувати у процесі фахової підготовки майбутніх художників-дизайнерів, розробки й обґрунтування комплексу педагогічних умов, необхідних для їх вирішення.

Завдання, які необхідно вирішити в процесі формування професійної культури майбутніх студентів-дизайнерів, можна сформулювати, виходячи з вимог державного освітнього стандарту й об'єднати їх у три групи: творчі, професійно-зорієнтовані й науково-теоретичні.

Творчі завдання спрямовані на розвиток умінь ухвалювати оптимальне рішення в нестандартних ситуаціях професійної діяльності, формувати критичне ставлення до результатів своєї праці, толерантне ставлення до думки інших фахівців із приводу своєї творчості, розуміння необхідності постійного самовдосконалення як фахівця-дизайнера.

Професійно-зорієнтовані завдання спрямовані на всебічне і ґрунтовне засвоєння майбутнім фахівцем усієї системи професійних дизайнерських і інженерних знань, методів дизайнерського проектування, розвиток навичок рефлексії в системі діяльності, формування навичок розуміння й інтерпретації дизайнерських ідей у реальних умовах виробничої діяльності, виходячи з фінансових і технічних можливостей.

Науково-теоретичні завдання сприяють розвитку в студентів зацікавленого й поважного ставлення до дизайнерської науки й методології проектної творчості в контексті історичного й актуального існування дизайнерської професії, самостійності у вирішенні завдань проектної діяльності, пошуку нових прийомів її здійснення.

Водночас слід відзначити, що група професійних завдань, зазвичай у процесі підготовки, передає групі творчих. Проте система формування художника-дизайнера передбачає домінування творчих завдань. При цьому ми жодною мірою не розриваємо й не протиставляємо ці групи одна одній, а лише акцентуємо на механізмі формування повноцінного дизайнера-професіонала: його формування починається з ідеї творчості, до якої поступово у процесі розгортання проблематизації й розширення горизонту знання й розуміння долучаються компоненти ідеї професійного служіння.

Виходячи з окреслених завдань, процес формування фахової культури майбутнього художника-дизайнера може бути успішним при створенні таких педагогічних умов:

1. Інтеграція загальноосвітніх, загальнопрофесійних і спеціальних навчальних дисциплін, яка здійснюється на основі методу «проектного навчання». Його застосування дає змогу під час фахової підготовки майбутнього художника-дизайнера акцентувати на квазіпрофесійну діяльність як «створення образу» (у нашому випадку дизайнерського), пізнання цього образу в контексті створення (в процесі проектної діяльності) та формування особистості, яка відповідальна за свої творіння. У роботі над проектом можуть працювати викладачі різних навчальних дисциплін (технічних, гуманітарних, економічних та спеціальних), а міжпредметні знання інтегруються за рахунок спільних об'єктів вивчення;

2. Ініціювання рефлексії як механізму навчально-проектної діяльності студентів. Рефлексія сприяє формуванню у фахівців таких важливих особистісних і професійних якостей, як самостійність, відповідальність за ухвалені рішення, комунікативність, здатність побачити свої досягнення й помилки у відтворенні різних думок, здатність переносити знання, уміння, навички, систему розумових дій, у нові, нестандартні умови, уміння комбінувати, синтезувати раніше засвоєні способи діяльності в нові, дає змогу будувати поведінку, адекватну соціальним нормам і вимогам професії;

3. Комплексна реалізація в процесі професійної підготовки майбутніх художників-дизайнерів культурологічного й синергетичного підходів. При цьому ми виходимо з того, що культурологічний підхід буде продуктивнішим, якщо він реалізується в єдності із синергетичним. Для цього існує низка причин. По-перше, сама дизайн-діяльність є невід'ємною частиною, феноменом культури, тому її розвиток може бути забезпечений тільки в соціокультурних межах. По-друге, художник-дизайнер – це не тільки суб'єкт культурного саморозвитку, але й транслятор культурних зразків, що можливо лише за умови сформованості

в нього особистісно-творчого ставлення до навколишнього світу, що дає змогу відтворювати засвоєні зразки культури й створювати нові форми. Тому для ефективного формування професійної культури майбутнього художника-дизайнера у ВНЗ необхідна побудова такої освітньої системи, характерними ознаками якої є нелінійність, незавершеність і відвертість, суб'єктивність, відносна передбаченість результатів освіти;

4. Взаємозв'язок теоретичної й практичної підготовки майбутнього художника-дизайнера на принципах контекстного навчання, коли за допомогою всієї системи дидактичних форм організації навчальної діяльності, методів і засобів моделюється міжпредметний і соціальний зміст майбутньої професійної діяльності фахівця, а засвоєння ним теоретичних і практичних знань накладено на канву цієї діяльності.

Професійна культура майбутнього художника-дизайнера розуміється нами як системне особистісне новоутворення, для якого характерна єдність професійних знань, практичних умінь і навичок, соціально значущих якостей особистості. Поєднання цих складників функціонує на рівні трьох взаємозв'язаних структурних компонентів: проектно-виробничого, соціокультурного й навчально-освітнього.

Формування професійної культури у процесі фахової підготовки майбутнього художника-дизайнера повинне ґрунтуватися на принципах соціальної орієнтованості, інтеграції технічної, природничо-наукової, економічної, гуманітарної й художньої освіти, єдності загально-національного й регіонального складників, креативного підходу до вирішення навчальних завдань професійної спрямованості.

Педагогічними умовами успішного формування професійної культури майбутнього художника-дизайнера є: інтеграція загальноосвітніх, загальнопрофесійних і спеціальних навчальних дисциплін; ініціювання рефлексії як механізму навчально-проектної діяльності студентів; реалізація в освітньому процесі культурологічного й синергетичного підходів; взаємозв'язок теоретичної й практичної підготовки майбутніх фахівців-дизайнерів на принципах контекстного навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Даниленко В. Я. Дизайн : підручник / В. Я. Даниленко – Х.: ХДАДМ, 2003. – 320 с.
2. Матвеева Т. В. Формирование профессиональной культуры дизайнеров средствами композиции в образовательном процессе вуза: автореф. дис. на соискание научн. степени канд. пед. наук: 13.00.08 / Т. В. Матвеева. – Орел, 2007. – 20 с.
3. Соболев О. В. Интеграция дизайна и маркетингу в современной проектной культуре: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства: 05.01.03 / О. В. Соболев. – Х., 2004. – 20 с.
4. Третьякова Т. А. Формирование профессиональной культуры будущих инженеров ландшафтного дизайна: автореф. дис. на соискание научн. степени канд. пед. наук: 13.00.08 / Т. А. Третьякова. – Саратов, 2008. – 21 с.